

արձակն է, հաւանական կարծեօք ժա-
մանակակից Մեծին Կոստանդիանոսի,
որ 'ի բազում սենեակս կը բաժնուի,
հաստատեալ կիճէ հոյակապ սիւներով:
Սա երբեմն կայսերական պալատան կը
ծառայէր, և ապա արքունի պարտի-
զաց ու խոհանոցին: — Ուր էր թէ
հաստատուն մնացած ըլլային կայսե-
րութեան միւս ջրամբարքն ալ և նորեր
ալ շինուած, որուն պէտք թնի դժ-
բախտ քաղաքը:

Ինչպէս 'ի հնումն նոյնպէս և 'ի նո-
րումս փոյթ տարած են խնամակալք

քաղաքայ՝ ջրամբարք հոգալ ժողովրդ-
դեան պէտքը: Լիփոռնոյ երկար ժա-
մանակ նեղուելով 'ի պակասութենէ
լուրց, կանգնեց վերջապէս առաջիկայ
մեծաշէն ջրամբարը, 'ի պէտս ժողո-
վրդդեան, որ 'ի յետին կարօտութեան
վատառողջ ջրերը խմելով՝ ծանր հիւան-
դութեանց մէջ կ'ընկնար: Զուրը 12
մըյն հեռաւորութեամբ լեռնէ մը կու
գայ քարակերտ ջրաբեր խողովակու,
կը ժողովի ջրամբարին մէջ, կը մաքրուի
հօն, և կը բաժնուի քաղաքին զանա-
զան կողմերը:

ԱՎՍՏՐԻԱԿԱՆ ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՀԻՒՄԻՍՍՈՅԻՆ ԲԵՒԵՌ

1872 տարին նշանաւոր հանգիսեացաւ
բւենախինդի խուզարկութեամբը, և կը
յուսացնէր որ գէթ այս անգամ լուծուի
լոյրոքովին այն գաղտնիքն՝ որոյ համար այն-
չափ բազմամարի ու բազմավտանգ նաւ-
արկութիւնք եղեր էին ու պիտի ըլլային
տակաւին: Բեզեքման, ծանօթ գիտնա-
կանն, նա՝ որ աշխարհագրական ուսումը
'ի մեծ կատարելութիւն հասոյց, կը պըն-
դէր 'ի վաղուց աներկմիտ հաստատու-
թեամբ թէ կայ ճամբայ մը գէպ 'ի Բւենո՝
Սրբապէրի կղզոյն արեւելեան դիճն, Հօն,
կ'ըսէր նա, Կրլֆ-Վոլքիմի ջրմով ջրոց հո-
սանքն ազատ ծով ու նաւարկելի մուտք մը
բացած է, արգելեալ միայն սառուցից տը-
կար պատուարաւ, որ կը լուծուի մէկէն
ամառնային արեգական առաջին ճառա-
գայթներէն: Հուշակաւոր աշխարհագէտն
այսպէս կ'ըսէր, և ապահով իր երեակա-
յեալ մտացածին կարծեաց վրայ՝ թէ պիտի
առնու ստուգութիւն, պատրաստեց այն-
պիսի ամրակառուց նաւեր՝ որ կարենան
ընդգիմանալ բւենային սառուցից բռնու-
թեան, նշանակեց ծամն ու բարեպատեհ
առիթը, գծեց ճամբան և գողցին նախա-
պատրաստեց ըլլալիքը: Միակ արգելն՝ ու-
րուն չէր ուզէր նա հաւատք ընծայել՝ ընդ-
ստի ելլար, փոխանակ իր երեակայեալ ա-
զատ ծովուն, որ յիշալի անյաղթելի պատ-
նէշ մը կանգնեց իր արշաւանաց գործոյն
ստջւ: Բայց ծայրէն սկսինք, և պատմմք
համառօտի Գերմանիոյ եռանդն՝ տեսա-
կանէն 'ի գործնականն անցնելու:

Ա

Բազում ժամանակք են, աւելի քան ե-
րեք դար, և հնագոյն ևս՝ եթէ 'ի վեր ել-
լենք մինչև այն դարն՝ յորում աշխարհա-
գրութիւնն տակաւին լուսաւորած չէր եր-
կրագնտոյս միւս մասը, որ նաւորդք ծան-
ծրանալով չըջնաւագնեաց անվերջանալի
ուղեգործութենէն՝ որ կը տանէր 'ի Հնդկա-
ստան, կ'երազէին նոր անցք մը՝ որ տանի
'ի Հիւսիսակողմանէ հնոյ աշխարհին յարեւ-
ելեան արիւնոս Ասիոյ: Որդեղիտսի աշխար-
հացոյցն որ կը համառօտէ վեշտասանե-
րորդ դարուն աշխարհագրական ծանօ-
թութիւնները, կը նշանակէ ազատ ծով մը
ոչ միայն Եւրոպոյի և Ասիոյ՝ այլ և Ամերի-
կոյ բոլոր հիւսիսային սիմանց վրայ, որ է
ըսել երկու անցք, մին 'ի Հիւսիսոյ արեւ-
լից և միւսն՝ 'ի Հիւսիսոյ արեւմտից, որք հա-
ւասարապէս պիտի հանէին 'ի նեղուցն
Պէհրինկայ. այսինքն յԱտլանտիկանէն 'ի
Խաղաղական, Արջային սառուցեալ Ովկիա-
նոսէն անցնելով: Բնականաբար առաջին
փորձն Հիւսիսային արեւելեան անցքէն ե-
ղաւ. բայց անցան դարեր առանց գոհա-
ցուցիչ արգասիք մը յառաջ բերելու. ա-
ռասպելանուն Ովկիան գետն կը պատէր
բոլոր ծանօթ ցամաքը, բայց անմատչելի
մնացեր էր 'ի պատճառս սառնակութիւն և
սաստիկութեան ձմերանց. ամենայն նա-
ւորդ կանխ կ'առնուր Նոր-Զիլանտիոյ կող-
մերը: Վայկաթի նեղուցէն Քարայի ծովը
մանող նաւերն, համբաւեցին թէ փակեալ
ըլլայ այդ ծովն անյաղթելի պատուարաւ:

Ամերիկայի գիւտը քաջալերեց բոլոր զաշխարհագետս, նոր դուռ մը բանալով զէպ յարեմուտս: Ամերիկեան ցամաքին հիւսիսային ցամաքացի հետանընդհատ կցորդութիւնը յարեմուտեան կիսագնդի, կարծել կու տար Եւրոպացոց ինչպէս նաև Ամերիկացոց, որ աւելի գերութիւնով կրնայ գտնուիլ այս ուղղութեամբ կարծեցնու անցքը, այն հիւսիսային-արեւմտեան համալուար անցքը՝ որ մայեց ներկայ իմաստոց գեղեցիկ օրերը, որուն կը վերաբերի և մեծանունն Բեդերման, Հուտսըն և Պաֆֆին պիտի անմահանան իրրեւ հիւսիսային նաւորդը, որոց առաջինն յղացաւ ՚ի մտի յանդուգն խորհուրդ, երթալ ՚ի Բեւեռն, անցնելով Վլիքսպէրկ և զվիշթաւն տիւ, իսկ երկրորդը 1616ին փնտռեց կրօնականտիոյ արեւմտակողմը՝ հիւսիսային-արեւմտեան անցք մը, ծախիւք անգղիական Ընկերութեան, որ վաճառականական նոր ճամբայ մը կը փնտռէր զէպ ՚ի Նոգիստան, Հուտսըն չորս անգամ ճանապարհորդեց. մին յարեմուտակողմն Սրիցպերկայ, միւսը յարեւմտակողմն նոյն կղզւոյն, երրորդն ընդ երկայնութիւն Նոր-Չեյանտիոյ ափանց, իսկ չորրորդն ՚ի հիւսիսակողմն Լապրատորի, ուր գտաւ այն հրաշակաւոր մեծ նեղուցը, որ իր անուամբն նեղուց Հուտսընի ըսուեցաւ, ուր և մուտուր նաւաստիներէն: Պաֆֆին որ ուղեւորեց Կրէշանտիոյ արեւմտեան եզրեաց վրայ, գտաւ չարք մը ծովուց ու ցամաքացի, զորոնք ինքն ալ նոյնպէս իր անուամբը կոչեց. բայց սառույցք արգելիցին զինքը մտանել ՚ի նեղուցն Սմիտհի՝ հիւսիսային կողմը, և Լանգսպերի՝ արեւմտեան զին, նեղուցք՝ զորս ինքն առջին անգամ ՚ի լոյս հանեց:

Ասոնցմէ ետքը եկող նաւորդք գրեթէ երկու դար քան զիրենք աւելի յաջող ելք մը չունեցան, թէ և քիչ ուղեւոր տեղի ունեցաւ Բեւեռնանդի մեծ ուղեւորութիւն: Միայն 1818ին Սնգլիա ու Միացեալ-Նահանգք ձեռն արկին կրկին անգամ հիւսիսային-արեւմտեան հետապոտութեանց, զորս աւելի ևս լուսաւորեցին ապա Պ. Ռոս (Ross) Է յետ նորոյ Պ. Բարրի (Parry), որ 1827ին յուլիս ամսոյն մէջ մինչև 82⁰, 45՝ լայնութեան տակ հասաւ, որ մեր օրերը զէպ ՚ի Բեւեռն գնացողաց ամենահեռւոր կէտն է, ՚ի բաց թողլով ցամաքայինը: Ֆրանքլին նախամաւոր Բարրիի, որուն արդիւնքն է Ամերիկոյ հիւսիսային եզերաց մեծագոյն մասին գիտը, յետ քսանամեայ քննախոյոյ նաւարկութեանց, քննեց 1845ին հիւսիսային արեւմտակողմը: Երեք տարի անցաւ առանց լուր մ'առնե-

լու նորա արշաւանայ վրայ. այս լուրթեան հետեանք անհանգստութիւնն պատճառեղաւ զանգան ինչորակութեանց յօգուտ և ՚ի պայծառութիւն աշխարհագրութեան. բայց տասուերկու տարի անցաւ, յառաջ քան հասնելու իրենց ճշմարիտպատակին: Ե վերջապէս 1859ին գտան Ֆրանքլինի անյաջող արշաւանայ ողորմ մնացորդները:

Պ. Բեդերման և իր իմաստուն վաստակակից ընկերքն Կոթայի աշխարհագրական ծովույն, քննեցին մանրամասնաբար այս ամեն արշաւանաց արդիւնքները, որոնք իրենց հայրենակցաց վաճառականական ձգտումը խրախուսելու համար, որ կը ջանային ճամբայ մը բանալ կտրելով Ղրղեստան տան արեւելեան ուղղութեամբ ՚ի Պալդիկ ծովէ ՚ի Վախտակ ծով: մորթի հարուստ վաճառականութիւնը գրաւելու, ինչպէս նաև Կըլֆ-Վորիմի հոսանաց զրութիւնն ստուգելու՝ որ թուէր թէ կը կորսուէր Նոր-Չեյանտիոյ եզերաց ուղղութեամբ, և աշխարհագրական ձեռնարկութիւնները այն կողմերն ալ տարածելու վախճանաւ, ուր անկտաքսոն ցեղն շատ անտարբերեայ կը թուէր, որոշեցին պնդել, որ եթէ կայ դուրին ճամբայ մը մօտենալու ՚ի Բեւեռն և հիւսիսային հաղորդակցութիւն մը Պեհրիկայի նեղուցին հետ, փնտռելու է հիւսիսային-արեւելակողմը, ընդ մէջ Սրիցպերկայ և հիւսիսային ափանց Նոր-Չեյանտիոյ: Սրիցպերկէն մինչև ցզլուին Չիլուսքին, որ Սիպերիոյ հիւսիսային ափանց ամենէն յառաջացած կէտն է, բաց ՚ի սառուցիք ուրիշ արգել չի կար. բայց այս սառերն արգեւք հաստատուն էին թէ ծխական և կամ պարզապէս փշրական: Իստ տրուած տեղեկութեանց՝ հաստատուն էին ՚ի ձմեռան, ծփական ՚ի գարնան և փշրական յամարան. ուստի հաւանական էր թէ Կըլֆ-Վորիմի բոլոր ջնրմ ջուրերը կը կորսուէին այս կողմերը: Եւ որովհետեւ կար ժամանակ մը կամ նշանակ յորում կը փշրուէին սառույցք, հետեւաբար այս երեւոյթն ուրիշ կերպով չէր կրնար մեկնուիլ, բայց եթէ զաղջ ծով մը պիտի ըլլայ ՚ի Բեւեռն, գրաւելով Բեւեռնային անհետազօտ աշխարհաց մեծագոյն մասը:

Ինտուայի աշխարհագրական ընկերութիւնն, ըստ խրատուց Պ. Բեդերմանի, վերաքննեց հիւսիսային արեւելք 1865ին, բայց ոչ նուտոք, ոչ Ամերիկացիք և ոչ իսկ իմաստունք Սնգլիոյ համամիտք էին բոլորովին այս տեսութեան: Վերջինքն չէին ուզեր թողուլ այն փառաց չարիք յորում այնքան փայլեցան իրենց հարթը, և բազումք մինչև կեանքերնին իսկ զոհեցին կա-

րևոր գիւտերով, Շուեռք, վստաճք իրենց ձկնորսութեան նաւակաց երկար ու շարու նակեալ տեղեկութեանց վրայ, կը պնդէին թէ բալթիքով միայն հնար է հասանել 'ի Բեւեռ. իսկ Ամերիկացիք ամենեւին չաճ մը չէին տեսներ արեւելեան Բեւեռին հետագօտութենէ, Ուստի այս իւրաքանչիւր աղ-գերն ըստ իրենց գաղափարաց հետամուտ ըլլալով աշխարհագրական ձեռնարկու-թեանց, ստիպուեցաւ Պ. Բեդերման Կեր-մանիոյ մէջ փնտռել այն նիւթական ձեռն-տուութիւնը որ անհրաժեշտ կարեւոր էր իր տեսութեանց կատարման:

Եւ ահա այս կերպով մինչդեռ Պ. Բե-դերման գիտութիւնը ձեռք առած կը զբը-գուէր ուղղակի կամ անուղղակի ամեն նա-ւագոր զլխաւոր ազգաց նախանձը, ձեռք զարնելու բեւեռախնդիր խուզարկութեանց, Ամերիկացիք նոյն վախճանաւ առաքեցին զՊ. Զօլ (Hall), և Շուեռք զշրտէնսբօյս (Nordenskjöld), որոց վերայ խօսեցանք մեր նախընթաց Պրակաց 'մէջ. ուր յիշտա-կեցինք և գաւստրիականն, որ տակաւին նոր ճամբայ ելեր էր յայնժամ, և հիմա լըն-ցած ըլլալուն և խնդրակէն դարձած, հե-տաքրքրական կը համարինք պատմել այս արշաւանաց նախընթաց պատրաստու-թիւնքը, գործոց յաջորդութիւնը և ար-դիւնքը:

Բ.

Աւստրիա թէպէտ ոչ այնչափ զօրաւոր 'ի ծովու, և մեծամեծ քաղաքական ձախու-ղանքք ընկճեալ, այլ գրեթէ միւս ծովագոր տէրութեանց հաւասար արդիւնաւոր եղաւ 'ի բեւեռախնդիր խուզարկութիւնս: Չա-նագան անգամ նոյն վախճանաւ գիտուն և կտրիճ նաւորդներ զրկած է 'ի Բեւեռ, և միւս յաջող ելք ունեցած. վերջին անգաւ մուանը 1872ին արշաւանքն էր, որոյ ա-ռաջնորդ կարգեց զՎէյրբեհզ (Weyprecht), զՊ. Բայեր (Payer) և զՊ. Քեքէս (Këpes): Նաւը ծանօթ ծովակալին անուամբ Դիկե-րսթ կը կոչուէր, որ առաջաստաւոր շոգե-նաւ մ'էր. այնչափ շինուած որ կարենայ գիմանալ սառից բռնութեան. ունէր իր նա-ւաստիքը և երեք տարուան ապահով պա-շար:

Այսպէս ահա պատրաստուած ճամբայ ելան Պրեմայէն 1872 տարուայ յունիսի 13ին, զնեղով 'ի մտի հետաքննել զսառու-ցեալ Ովկիանոս՝ Սիպերիոյ Հիւսիսակող-մը, և վերադառնալ Պեհրինկայ նեղուցէն:

1 Տեւ Աւարի 338, և ԼԳ 45:

ուստի երկու լուծելիք խնդիր ունէին. յու-ռաջնը դէպ 'ի Բեւեռ, և անցք մը գտնալ Հիւսիսային արեւելակողմը: Բայց մեկնած օրերնէն մինչև տարւոյս օգոստոս ամ-սոյն վերջերք՝ ամենեւին լուր մը չստեղծով կրանին, կը կարծուէր թէ ամենայն ինչ կորսուած ըլլայ, Դիկերսթ նաւու նաւա-ստիք. բայց ահա յանակնկալս դարձան ու-րախութեամբ Պ. Վէյրբեհզ և Պ. Բայեր, պատմելով թէ ստիպեցան թողուլ զնաւը, բայց նուաւստիք ողջ և ազատ էին, միջեր-նէն մէկը միայն մեռնելով. և այս է ահա իրենց արշաւանաց պատմութիւնը, ըստ աւանդելոյ Պ. Բայերի:

Դիկերսթ թողուց գիւրումսէօ, կ'ըսէ Պ. Բայեր, 1872ին յուլիս 14, յետ կատարելու իր պատրաստութեան գործերը, ընդունե-լով 'ի ներքս նաւ զՔարլսէն (Carlsen) նոր-վեկիացի նաւագետը, ծանօթ ամենուն իր արիաստիր արշաւանքն 'ի Բեւեռ, և մէկ քանի կառածից նունն որ բալթիքներ, Դիկերսթ գիւմեց չորս դէպ 'ի Նոր-Չեմկա, և օգոստոսի 24ին ուղիղ գծով դէպ 'ի Բե-ւեռ. բայց քանի մը վայրկեան թանձրախիտ մառախլոյ մէջ կորսուեցաւ, որ թուի թէ սովորական ըլլայ նոյն կողմանց. օրը տա-կարին երեկոյացած չէր, և ահա արգե-լաւ Դիկերսթ 'ի օսառուցից:

Կը կարծէինք 'ի սկզբան որ այս բանտար-գել կաւանաւորութիւնն առ ժամանակեայ ըլլայ, այլ քանի մ'օր այնպէս անցնենէնչս ետքը, բռնի համոզուեցանք որ բեւեռային սառամանիքն չորս կողմերնիս տեսակ մը պարխալ կամ ծիպական կղզի բարձրա-տեցեր էին, ուսկից չէր կրնար գերմանիլ Դիկերսթ: Այլ անկէ ետքը Հարկորտ չէր ուղղել զնաւը, այլ թողուլ հոսանաց ուղ-ղութեան, որոնք ամբողջ սեպտեմբեր ու հոկտեմբեր ամսոց մէջ միջեցին զմեզ միւտ դէպ 'ի Հիւսիսային արեւելք, Յամաք եր-կիրն բոլորովին աներևութացաւ, և բնու-թիւնն որ արդէն շատ իսկ տխուր է այս կողմերը՝ բոլորովին ահարկու կերպարան մ'առաւ հոկտեմբերի 13էն սկսեալ. յո-րում զարթեան յանկարծակի ամենայն զօ-րութիւնք իրենց թմբորութենէն, խաղալիք ընելով զմեզ իրենց բռնութեանը, և գիե-կերսթ նշաւակ սարսափելի ճնշման սառու-ցից, որ տեւեց ամբողջ ձմեռը: Ար մտա-ծէինք թողուլ զնաւը եթէ սուզանելու վը-տանց պատենայ, և տալ զմեզ 'ի ձեռս ան-ստուգութեան, բեւեռային քստմնելի խա-ւարին մէջ. բայց նա փոխանակ սուզանե-լու՝ կը բարձրանար առաւել քան զառաւել տապալելու վախ տալով:

Անգուծ էր բախտը. յետ այնչափ փոյթ

և խնամք տանելու այնպէս կազմել զնաւը որ ընդդիմանայ բռնութեան սառուցից, և յետ ամենայն ինչ հոգալու և նախատեսելու՝ որպէս զի կարենայ ճեղքել զսառուցս, և ահա կը հարկաւորէինք գործոյն առաջին օրէն ձեռնթափ ըլլայ, սեռնայով զիսկեկրօք հասնալ 'ի վտանգ կորստեան: Այնպէս և հետեւ ուրիշ միջոց չկար՝ բայց եթէ վրանաց տակ ապաւինիլ, փոխանակ ապահով սենեկաց. տաժանիկ զօրն ողջոյն ապարդիւն աշխատութեամբ, չարունակ յարթնութեան և 'ի զգուշութեան կալ, սառուցից կոյր ու զիպուածական բախտին ձեռք, և հոկել անգաղար սպիտակ բարեկամաց արջից հետոցը, յորոց վաթսուն և եօթն հատ սպաննեցինք ամբողջ մեր արշաւանաց աստեւ: Այս ահաւոր որսը առողջ արիւն ու միս մատակարարեց նաւաստեաց, որով կրցանք սնունդ բարոյական լքման առջեւ առնուլ: Միջերկին թէ և ընդագար հիւանդութեան զէպքեր պատահեցան (scorbut), բայց Պ. Քերէս յաջողութեամբ զէմն առաւ:

Եւ մինչ այսպէս մեր կենաց ու ձեռնարկութեան գործոյն վրայ տարակուսեալ կը տաքնապէինք, և ահա ծովային տեսակ մը հոսանք՝ խոտորեց սառուցից կոյտը զէպ արեւելք: Այլիցպէրիկ մօտ էինք, 'ի հիւսիսակողմն Սպիտ. Բեռնային այս առաջին գիշերը ամբողջ հարիւր և քին օր տեւեց. երբոր արեգակը վարստին ծագեցաւ հորիզոնին վրայ 1875ին փետրուարի 16ին, տեսանք նաւուն չորս կողմը ընդարձակ տարածութեամբ քարապատտուր անյաղթելի արգել մը 'ի սառուցից: Դիկերով հակեալ էր 'ի ձախակողմն, վախ կու տար չընելու, վասն զի իր սովորական դժէն եօթն ոտք 'ի վեր բարձրացեր էր: Չափեցինք սառուցից խորութիւնը մինչև ցիսարիսխ, և գտանք քառասուն ոտք թանձրութիւն: Ինչ ընել յայսպիսի մեծագոր բռնութեան առջին, բայց եթէ անձնատուր ըլլալ կուրօրէն անոր ձեռքը, և երթալ ուր որ բախտն կամ նախախնամութիւնն սահմաններ էին:

Շեղեցանք միշտ զէպ 'ի արեւելք մինչև ցլուլիս ամիս. բայց յայնժամ հիւսիսային հողմ մի չնշելով՝ մղեց սառուցից կոյտերն զէպ 'ի հարաւ. կը վախճայինք որ չըլլայ թէ խորտակի Դիկերօք Միպերիոյ ափանց վրայ. առիկա գուցէ վրիպութեան միջոց մ'էր, բայց միջոց երկրպայական. ուսկից վրիպեցանք՝ երբ հիւսիսային հողմայն յաջորդելով հարաւայինն, մղեց զմեզ դարձեալ զէպ 'ի հիւսիս. և ոմ կրնայ նկարագրել արդեօք այն ստենուան մեր իւրաքանչիւրոց սրտին տագնապը:

Ամբողջ տարի մ'այս ահաւոր վիճակին, անտանելի նեղութեանց և անդադար պատերազմաց մէջ անցուցինք, և օրհասական տեսակ մ'անդադարութեան մէջ կը գտնէինք: Եւ երբ համակամութեամբ մահունակ կը սպասէինք, ահա օգոստոսի 31ին զոչեց զիշիւրապահն, իրկիր: Տարակուսեցանք 'ի սկզբան, թանձրահոծ մառախլոյ մէջ ընկղմած էինք. բայց այնուհետեւ զիւր խորիսխ նետեցինք, և մառախլոյ վրայէն՝ որ կը ծածկէր բոլոր սառնակոյտը, տեսանք հեռուէն հիւսիսակողմը այնպիսի մարմիններ, որ չէին կրնար սառուցից լեռներ ըլլալ: Անհարկն նեղութեամբ հապիւ կրցանք ճամբայ բանալ սառուցից միջէն որ կը չըրթիակէին զ'իսկերով. բայց մղոն մը հեռաւորութենէ սառնադաշտն այնպիսի լայն ու վտանգաւոր պատառուածքներ կը ներկայացնէր՝ որ ստիպուեցանք 'ի բաց թողուլ յառաջելու գիտաւորութիւնիս: Մեր ձախող բախտէն՝ սառուցից կը ծփային միշտ, որոց ձեռքը եթէ մատնուէինք, վախճանինք ստոյգ մահ էր. վասն զի կը թափառէին հակառակ շարժմամբ, վազելով ու ցրուելով փոփոխակի ամենայն ուղղութեամբ. բայց կար ընդհանուր հոսանք մ'ալ՝ որ կը մղէր զէպ 'ի հիւսիս. չփոխեմբերի վերջերը կղզի մը հասանք՝ բարձրացել անձանօթ ցամաքաց առջին, և մեր արշաւանաց ամենէն եռանդուն անձին նուամբը Վիլչէք (Wilczek) կոչեցինք:

Այն ատեն ամեն տարակոյսնիս փարատեցաւ. դիմեցինք սառուցից վրայ որ պատեալ էր 'ի բազում տեղիս, անցանք զանոնք և լայնութեան ութսներորդ աստիճանին տակ՝ հասանք ցամաք երկիր մը: Բախտով չուտ մը մէկ քանի հիւսաղօտութիւններ բրինք, որով զազաւար մ'առինք տեղոյն բնութեան վրայ, որ շատ տխուր և անտառու էր քան որչափ կը կարճէինք: Բեռնային գիշերը մօտեցեր էր, և ահա արեգակն երկրորդ անգամ անեղութեացաւ հորիզոնին վրայէն 1875ին հոկտեմբերի 22ին, որ պիտի երեւար յետ հարիւր քսան և հինգ արուրց: Ոչ որ կը յուսար վերադառնալ այդ երկիրը. և եթէ կար ամբիշարութիւն՝ այն էր, որ ուսմին անգամ կը տնկէինք անդ աւստրիական դրօշը:

1875 տարւոյն ձմեռն նախընթացէն լեւի խիստ եղաւ. հիւսիսայնք պայծառ ու գեղեցկագոյն կ'երեւային. բայց եղաւ անբաժ մը՝ որ երկար ժամանակ անյաջելութեան մէջ՝ Մրբիւք սաստկացան, հիւան

զուրկութիւնք կրկնապատկեցան, և գրիթէ բուրդովն սպառեցին զդեղորայս: Բայց յետ բազում տառապանաց՝ վերջապէս տրեգական վերադարձան առ մեզ փառաւորի Չիլին. և մէկէն արշաւ անք մը պատրաստեցինք՝ որուն գլուխ անցայ (Պ. Բայեր), և ճամբայ ելայ չորս նաւաստեօք և երկու խնդրակօք: Միւս նաւաստիքը հօն թողուցինք, մակոյկները կարգաւորելու, միակ ապաւէնք վերադարձի յէլլարայս, վասն զի անհնարին էր փրկել զԿիկերոֆ սառուսից բռնութենէն:

Մեկնեցաք 1874ին մարտի 10ին. մեծ բալիիք մ'ունէինք և երեք շուն: Գլխեցինք նախ դէպ 'ի հիւսիսային արևմուտք, պտտեղանաք ընդարձակ երկրի մ'արևմտեան եզրայ վրայ, և անուանեցինք Շրիչի (Zichy). քանզի և սա յորդոր եղեր էր բեւեռախնդիր քննութեանց, իրկիւրը հրաբխային ծնունդ կ'երևար, զուրկ 'ի կենդանութենէ. ամենայն ուրեք հսկալի և սառամանիք լեռնակարկառ բարձրացեր էին, որոց սաստիկ սպիտակութիւնն կը շլացնէր աչքերնիս: Հօս բարեխառնութեան աստիճանն աւելի ստորին էր քան ինչ որ նաւուն մէջ. 55 աստիճանէն վերջին կէտ ցրտոյ 'ի վերայ սառուցից՝ իջաւ մինչև ց'10 աստիճան Ռէօմիւրի: Յուրան աւելի զգալի կ'ըլլար զիշերները, զգեստնիս րոտացաւ մարմիններնուս վրայ, և զօրացուցիչ շաքարօղին (rhuma) զոր հետեւինս տարեր էինք, թուէր թէ կորուսած ըլլայ իր ոյժը, և փոխած իր հեղուկ վիճակը:

Այս առաջին փորձն կը վկայէր թէ կայ ցամաք երկիր արևմտեան կողմը. բայց հարկեցանք շուտով նաւ դառնալ ներկայ գտնուելու մահաւան ու թաղման Կիկերոֆի մեքենապետին, և ինքն եղաւ միայն զոր կորուսիւնք մեր արշաւանաց առնել: Թաղեցինք զնա 'ի Վիլմէք կղզի՝ սառնալէն սիւներու մէջ, 'ի նշան յետնոց՝ անպաճախաշ մը միայն կանգնելով եղկեւոյն վրայ:

Դ

Ուրիշ երկրորդ յանդգնազոյն արշաւանք մ'ալ բրինք մարտի Չիլին, հետազօտելու՝ հեռուէն արևմտակողմը ընդ աղօտ տեսնուած երկիրները, Աւստրիա-Սլոնու կոչեցաւ մեծ նեղուցի մը միւս կողմը: Այս արևելեան ցամաքը, թերեւս արևմտակողման հաւասար նշանաւոր, իրկիւր Վիլմէքայ կոչեցաւ, իսկ ցամաքաց ամբողջութիւնն իրկիւր փրանկիսկուս-Յովսէի կայսեր: Վիլմէք երկրին երկրարանական կազմութիւնն նոյն է. Զիլի երկրին հետ, և իմա-

ցանք որ շատ թաշտաններ կ'անցնէին անկէց, Հատանելով Աւստրիա-Սլոնու արևելեան եզրերը, հասանք լայն ու խորունկ ծոցի մը, բաց արևելեան կողմը:

Այս նեղուցին հիւսիսակողմը, որ անդհադայի երևելի ախարհագրտին անուամբ Ռաւլինսոն (Rawlinson) կ'ըստի, ուրիշ երկիր մ'ալ կար, զոր անուանեցինք իշխալիստաֆ իշխանի, և քերելով այս երկրին հարաւային ամասնք, վերադարձանք յԱւստրիա-Սլոնու: Այս երկրորդ արշաւանաց առնել բնութեան վրայ տարօրինակ փոփոխութիւններ տեսանք. հիւսիսային կողմը երկրներն սե ու լուրջ կապտագոյն էր, և ազտեղազոյն դեղին շողի մը կը դիզուէր արեգական ճառագայթից առջև. բարեխառնութիւնն կը բարձրանար, ծիւնը կը թուլանար մեր ոտից տակ, և եթէ կանխաւ հիւսիսային կողմանէ եկող թաշտնք զարմացուցին զմեզ, շատ աւելի մեծ եղաւ զարմանքնիս՝ երբ տեսանք Ռոտտշֆ իշխանին իրկիւր ծայրից, յերեսը թաշտներով ծածկուած: Եւ անշուշտ յարկարծ խուռն բաշմութիւն մը մեղուաց թռեան 'ի վեր' և լցին զօգ ազադակաւ և ուրախալից բախամաք թեոց. թխսելոյ ժամանակն էր: Այսին կողմ սպիտակ արջից, նապաստակաց և աղուեսուց հետքի կը տեսնուէին. իսկ ծովահորթք սառուցից տակ ծածկուած էին: Եւ այս կերպով ստուգեցաւ մեր ազատ ծուկոս մերձաւորութեան նախատեսութիւնը:

Աստղիւ կը տարածուէր ծովն դէպ 'ի արևմտեան կողմը, որոյ մէջ կը նշմարէինք ծփական սառուցից գանգուածներ, որ կը յառաջէին ոտն առ ոտն դէպ արևելք: Բայց ըստ ուղեցուցին որ ունէինք, ասիկա բեւեռային ծով չէր, այլ ընդարձակ աւազան մը բազմաթիւ նեղուցներով, որոյ անսովոր բարեխառնութեան աստիճանին պատճառը՝ արեգական ճառագայթից անդրադարձ ցրացումն էր 'ի չըրպապտ ցամաքաց. և իրանցնէ ունի 'ի հարաւոյ-արևելից զերկիր Ռոտտշֆ իշխանի, 'ի հարաւոյ-արևմտից զիրկիր Զիլեայ, 'ի հիւսիսոյ-արևելից զիրկիր Բեյերլանդ, իսկ 'ի հիւսիսոյ-արևմտից՝ ուրիշ անձանօք ամուռն մը: Տարակոյս չկայ որ եթէ մէկն այս ծովուն կամ աւազանին մէջ մտնելու ըլլայ չոգեմուշ նաւով, կրնայ վերանալ անդր քան զ'53 աստիճան լայնութեան. բայց նախ հարկ է որ մեծահատոր ստուգից միջէն անցին, որ կը տարածուին 79 և 82 լայնութեան աստիճանաց տակ, որ բացարձակապէս անհնարին է. ուստի չկայ անդհիւսիսային անցք: Այս երկրորդ կեդրոնական կղզին հասանք, տեսանք զմեզ ոտնակա-

ուսով հայրամբ գետնոյն, բայց երկայն չըջա-
նով մը կըցանք հասնիլ 'ի Կիկերոֆի:

Երբորդ արշաւանք մ'ալ ըրինք դէպ ա-
րեւմուտք, և գտանք ուրիշ երկիր մ'ալ
բարձրագագաթին լեւներով, յորոյ ոմանք
մինչև 4,000 ոտք բարձրութիւն ունէին,
Ատոնց մէկուն վրայ ելլալով տեսանք որ
երկիրը ընդարձակ կերպով կը տարածուէր
Սբիցակրիի ուղղութիւնմբ: Բայց այս ու-
րախալի գիւտն դառնացաւ մեզ, երբ տե-
սանք որ հարաւակողման ծովն մեծածաւալ
սառնադաշտ մը կը բանար առջևնիս, տխուր
միջնարգել վերադարձի յԵւրոպա: Ինչ օ-
գուտ այնչափ նորանոր գիւտերէն եթէ մեր
մահուամբն դարձնալ մահահօթ մնային:

Կերտկոյ տնքաւականութեան կաւ-
կածն, աշխատութիւնն և ճանապարհին եր-
կայնութիւնն՝ յորդորեցին զմեզ փորձել
զգարձ, օգնութեամբ նաւակոյց և բալխի-
րաց, ուստի ճամբայ ընկանք վերադառնալ
յԵւրոպա 1874ին մայիս 20, յետ տակելու
աւստրիական զօռն Գիկերոֆի կողմից վրայ,
որ գուցէ այս տողերն գրած աստննիս՝
հսկայաձև յիշատակարան մ'է սառուցից
խարսխի վրայ բարձրացնալ, առաջնորդ
ըլլալու յետագայ շննջաց Փրանկիսկոսի
Յովնէփայ Երկրին: Բայց սառուցից կոյ-
տերն, անոնց անկիւնաւոր ցցուած ծայ-
րերն, այնպէս գծող տարացոյցին ճամբանիս՝
որ երկու ամսոց մէջ հաղաւ երկու կամ ե-
րեք փարսախ տեղ կըցանք յառաջել: Ոգոս-
տոսի 15ին հակաւակ մեր կարծեաց՝ հա-
սանք սառուցից հարաւային սահմանը, լայ-
նութեան 77⁰, 40՝ տակ: Չուցեցիր ապա
նաւակաւ տան օր Նոր-Չեմիկայ տիւանց
վրայ. և 'ի Տունննգա, մերձ 'ի Պրէիդիին
գլուխ, որ է մասն արեւմտեան ափանց
Նոր-Չեմիկայ, մեծ սիրալիր ընդունելու-
թիւն գտանք Ռուս նաւապետի մը թով, որ
ինն օրուան մէջ հասուց զմեզ 'ի վարտէօ:

Ի Նորվեկիա, և մասնաւորապէս 'ի Բրիս-
գիանիս՝ որ է մայրաքաղաք աշխարհին,
շատ մեծ ընդունելութիւն ունեցանք: Նուա-
ն և Նորվեկիացի գիտունք՝ որ աղէկ կը ճանչ-
նային այսպիսի աշխատարկի արշաւանաց
յարգն, ըսին թէ ափիւս բեւեալային ումե-
նէն կատարեալ արշաւանքն է: Նոյնպէս
'ի Համպուրկ ջերմ բարեմաղթութիւն-
ներ ընդունեցանք գերմանացի աշխար-
հագիրներէն. իսկ երբ Վեննա հասանք
սեպտեմբերի 25ին, ծայրագոյն աստիճանի
եղաւ Համպուրկի մասնաւոր ցոյցերն. մօտնք
յաղթանակաւ 'ի մայրաքաղաքն Աւստրա-
հունգարական Պիտուիան, և գտանք հօն
բոլոր աշխարհագրական ընկերութեանց
ներկայացուցիչները:

Ե

Այս աւստրիական արշաւանքն նոյն Հե-
տեւութիւնն հանեց ինչ որ Նորվեկիական
վերջին արշաւանքն: Պ. Բայեր անկարելի
կը համարի հասանել 'ի Բեւե՛ նաւարկու-
թեամբ. նոյն իսկ զբալխիւրն անրաւական
կը կարծէ առ այդ: Փրանկիսկոսի-Յովնէ-
փայ Երկիրը մի և նոյն յատկութիւնները
կ'ընծայէ ինչ որ արեւելեան ափունք հիւ-
սիսային մեծամեծ կզգեսաց, Սբիցակրիայ և
կընջօյանիւղ. և եթէ կայ հիւսիսային ա-
րեւելեան անցք մը, նման հիւսիսային արեւ-
մտեան անցից՝ անգործածելի պիտի ըլլայ:
Գաղով բեւեալային ազատ ծովուն երկար-
ժամանակեայ համբաւաւոր խնդրոյն, այս
ծովն կէսէն աւելի ընդարձակ ցամաքով
ընդհատեալ և ծածկեալ պիտի ըլլայ լեռ-
ներով, մինչև բեւեալային ամենամօտ լայ-
նութեանց տակ: Վերջապէս կըլք-Սթրի-
մի հոսանքն, արդէն ցրտացեալ Նոր-Չե-
միկայ եղբրաց վրայ, անուշտ կը կորու-
սանէ իր յետին ոյժն այն ընդարձակ պը-
տուտից մէջ՝ որ կ'ընէ նոյն կզգէոյն հիւսի-
սային արեւելեան կողմը. ուրեմն չի կրնար
ջերմացնել այդ երեւակայական ազատ ծո-
փուն ջուրերը:

Այս օրուան օրս այդ ազատ ծովն եթէ
կայ, որ շատ տարախուսական է, բեւեա-
լին անմատչելի կողմանց կարգը դնելու
է: Սմանէն բարձր լայնութեան աստիճանն
հասնողն Պ. Բարրի եղաւ, 1827ին, բայց
բալխիւրով: Պ. Բայերի հասած ձկանն ալ
շատ հեռու չէ ասկէց, նոյնպէս բալխիւրով:
այլ աւստրիական արշաւանքն կըցաւ ցու-
ցընել ուսումնապէս աւելի բարձր լայնու-
թեան աստիճան մ'ալ, յարեմանան ծայրս
Բեդերմանայ երկրին:

Եթէ ներքի և եզրակացութիւն մ'ընկի,
կ'ըսենք որ մեծահատոր սառուցից սահ-
մանէն անդին բեւեալային ազատ ծով տա-
կաւին գտնուած չէ, այլ ներքին ջրանցքներ
և աւազաններ՝ շրջափակեալ 'ի ցամաքաց,
իսկ այս պարագայիս մէջ բարեխառնու-
թեան աստիճանաց տարբերութիւնն կը
կախուի արեգական ճառագայթից ցրա-
ցմանէն 'ի հանդիպակալ լեռանց, բարձրու-
ցեալ յեզերս ջրանցիցն: Երբ արեգակն կը
սկիսէ երևնալ Հորիզոնի վրայ, որ կը տեւ
անընդմիջ առաւել ընդմիջելի 'ի գլխիւրաց,
իր ճառագայթներն կը ցրանան սառուցից
և ծայրից ուղղահայեաց պատերէն՝ ջրոց
երեսին վրայ, և այս ջերմութեան յաւաջ
գայ նոյն ջրոց լոյծ վիճակը: